SIAŬBIT THE SOWER

Vialika-Litoŭski (Biełaruski) dvumiesiačnik

The Great-Litvanian (Whiteruthenian) bimonthly

Authorized as Second Class Mail, Post Office Department, New York, U.S.A.

Časapis Katalicka-Hramadzki

1972 Lipień — žnivień №86 (h. 15) July — August, 1972

Ab Miłaści Bližniaha

"A ja vam kažu: Lubiecie vorahaŭ vašych, rabiecie dabro tym, Chto nienavidzić vas i maliciesia za tych, što prašledujuć i černiać vas, kab vy byli synami Ajca vašaha, katory jość u niebie, katory zahadvaje soncu svajmu uschdzić nad dobrymi i błahimi dy pasyłaje doždž na spraviadlivych i niespraviadlivych. Bo kali liubicie tych, katoryja vas lubiać, jakuju-ž naharodu budziecie mieć? Ci-ž nia robić hetak i kunojmity?

I kali vitajeciesia tolki z bratami svaimi, to što-ž asabliŭxaje robicie? Ci-ž nia robiać hetaha i pahanie?

Dyk budźcie daskanalny, jak i Ajciec vaš niabiesny daskanalny jość." (Mat. 5, 44 - 48).

Ab Adznakach Praŭdzivaj Eklezii

"Kali satana uhledziŭ, što pahanstva upadaje, a śviatyni božkaŭ pustyja, vydumaŭ novy padstup, prajaŭlajučy pad płaščykam chryścijanizmu, roznyja błudnyja sekty" (śv. Cypryjan). Adusiul pajšło, što ad časoŭ paŭstańnia chryścijanizmu bolej 200 paŭstała inšych religijaŭ, z katorych kažnaja padaje inšuju navuku. Adnak usim viedama, što Chrystus załažyŭ tolki adnu Ekležiju: adna tolki, z usich tych eklezijaŭ, moža być praŭdzivaj. Nie dapuściŭ taksama Boh, kab praŭda

miž ludźmi była zakrytaja. Daŭ ady praŭdzivaj Eklezii svaje niepamylnyja znaki, jakija adroźnivajuć jaje ad inšych eklezijaŭ.

I. Praŭdzivaja Chrystusavaja Eklezija pavinna mieć 4 adznaki: musi być — ADZINAJ, ŚVIATOJ, PAŬSIUDNAJ I APOSTALSKAJ.

1. Praŭdzivaja Eklezija musić być *adzinaj,* heta značyć — usiudy, i zaŭsiudy ahałašać tuju samuju navuku.

Jak aksyjoma, što 2 razy pa 2 budzie 4. Jana nikoli nie źmianiajecca. Tak sama nikoli nie źmianiajecca praŭda. Ady i religijnyja praŭdy Eklezii nia mohuć źmianiacca. A kali u jakoj eklezii praŭdy źmianiajucca, jana nia jość praŭdzivaj chrystusovaj eklezijaj. Nia moža ady być praŭdzivaj eklezijaj taja, katoraja śv. Pisańnie kažny pasvojamu moža vykładać. U takich treba-by uznavać za supiarečnyja pohlady. Navuka Katalickaj Eklezii astajecca toj samaj zaŭsiody i pa usim śviecie. Zakid robiać Katalickaj Eklezii, što uściaž tvoryć dogmaty (artykuły viery). Jany nia vytrymlivajuć krytyki. Ahałašajučy dogmaty, nie padajuć novaj navuki, ale tolki abjaśniajuć i publična niejkuju praŭdu, u jakuju vieryli ad pačatku Eklezii. U tych vypadkach Eklezija maje na uvazie tolki lepšaje rastłumačeńnie, a nia źmienu praŭdy, jakoj nia možna źmianić. Naležna, adzin iz protesťantaŭ — Robin, skazaŭ: "Ničoha niama stałaha na hetym śviecie. Źmianiajucca biazustanna usie pohlady, źmianiajecca hramadzianstva i adzinočnyja jahonyja člieny. Uvieś śviet u źmiennaści svajej jak chvalujučaje mora. Adzinaja tolki asoba i adno miesta zachoŭvaje niaźmiennaść i stałaść pasiarod ahulnaj źmiennaści. Heta Roma i Papa, tryvajučy, jak niazłomnaja skała nad vałnujučymi chvalami." Adzinaja tolki asoba u adzinaści Eklezii, maje viadomuju hałavu, heta Roma i Papa, tryvajučy u katalickaj Eklezii. Nie bačym hetaha u inšych eklezijach, dzie tolki hałoŭ, kolki haspadarstvaŭ.

Zakidajuć katalickaj Eklezii, što i u joj było pa dvuch papaŭ. Ale zakid hety davoli słaby. Praŭdzivym papam byŭ tolki adzin. Praŭda byli i niahodnyja svajho stanovišča, kali ich nia vybirali, a prosta vaładary inšych dziaržavaŭ naznačali. Ale ni adzin ź ich nia vydaŭ nijakaha listu, kab źmianić artykuła viery. Zakid, što trymacca tych samych navukaŭ, pryvodzić da zastoju u postupach navuki. Praŭda źmianiacca nia moža. Kali Eklezija pilna ścieraže praŭd religijnych ad źmienaŭ, jość najlepšym dovadam, što padaje nam praŭdzivuju navuku Chrystusa i što jość praŭdzivaj Chrystusovaj Eklezijaj.

2. Praŭdzivaja Eklezija mušić być *Śviatoj,* heta značyć, što musić mieć takuju navuku i takija abrady, kab jany pamahali viaści ludziej na

darohu *śviataści.*

Boh najvyšejšaja śviataść, moh tolki śviatuju navuku ahałasić i załažyć na śviatych pryncypach. Uśviačańnie paadzinokich ludziej jość toj metaj praŭdzivaj Eklezii. A da śviataści moža viaści čałaviectva tolki praz śviatyja pryncypy i śviatuju navuku. "Tolki śviaty moža vychavać na śviatych." (Stockel). Eklezija ady, katoraja svaimi pryncypami, abradami, abo navukaj strymlivaje razvoj daskanalnaści ŭ čałavieku, zamiest jaho papraŭlać, nia moža być praŭdzivaj Chrystusovaj eklezijaj. Błudnaja viera tych, katoryja navučajuć, što samaja viera zbavić. Zbytnyja dobryja čyny. Albo: "Praz pieršarodny hrech utraciŭ volnuju volu, dyk nia jość adkaznym za svaje čyny, abo Boh vyznačaŭ adnych na zbaŭleńnie, a druhich na adkid."

(*Budzie dalej*)

Najpaźniejšyja Abjyŭleńni

(Praciah)

"Starałasia — piša nazaŭtra, — paŭtarać z usiej dušy: "O moj Jezu, miłuju Ciabie." "I ja tako-ž ciabie!" nahła adkazaŭ mnie u časie razmyślańnia. Nia było vakoł Jaho źziańnia, vyhladaŭ jak ubohi. Maŭčała. Ale, kali hladzieŭ na mianie sumna, advažyłasia adazvacca i skazała Jamu ab majej haračaj smazie paciešyć jaho." "Tak, siońnia musiš Mianie paciašać, ale kab niezabyłasia aba Mnie ani chviliny, astajusia pry tabie."

Kali adnak pry kancy razmyślańnia nie adchodziŭ, skazała: "Ciapier, Panie, mušu iści zamiatać. Ale Ty dobra viedaješ, što usio, što rablu, rablu dziela Tvajej miłaści." Jašče dva razy, u časie pracy, pytaŭsia, ci Jaho miłuju. Paŭtaraŭ heta mnie časta, kab u taki sposab zabyćcio šmatlikich dušaŭ nadharadzić!" — "I tak cełу paniadziełak, 22-ha Listapada, u tym Božym tavarystvie prabyła. Jon ućciaž pry mnie, piša Jozefa, — nie adłučajecca ani na chvilinu." Ad chviliny da chviliny zatrymlivaje jaje u pracy pry zamiatańni prymityŭnaha parkietu staroha klaštaru u Fenilantas.

"Čamu heta robiš?" — Pytajecca jaje. I zdajecca, padabajecca Jamu moj adkaz, jaki užo znaješ napierad, a žadaje paŭtarańnia. "Panie! Dziela taho, što Ciabie miłuju." Ci vidziš usie parkietki na parkietnaj padłozie?.. Zapeŭnivaju Ciabie, što stolki razoŭ Ciabie miłuju." — Paśla Jozefa idzie pa vuhol uva harod. — "Što robiš?" Pytaje jaje. I zdajecca, padabajecca Jamu moj adkaz: "Panie, u tych usich małych rečach, starajusia vyjavić Tabie maju miłaść." "A Jezus dalej kaža:

"Šmat dušaŭ dumajuć, što miłaść zaklučajecca tolki na paŭtarańni: Miłuju Ciabie, o moj Boža! Nie, miłaść jošč pranikajučaja. Jana dzieić, bo miłuj i usio rabi, vypaŭniajučaj saboj. Chaču, kab Mianie u taki sposab miłavana. Pracujučy, jak i adpačyvajučy, molačysia i ciešačysia, jak i pieranosiačy prykraści i upadki. Uściaž davodzić mnie tej miłaści čynami. Voś na čym zaklučajecca miłaść. Kali-b heta dobra razumieli, chutka rabili-by postupy u daskanałaści i vielmi paciašali-b Majo Serca." — Abažańnie, tej Božaj prysutnaści, turbuječ Jozefu, asabliva tady, kali jana znajchodzicca pasiarod siostraŭ. Časta zdarajecca jej, što pierad Vialikaściaj Boha, katory pranikaje jaje da hłybini, nia moža ličyć na svaju rabotu. "O moj Boža —vyklikaje — štož zymnoju staniecca? Bajusia, što ab usim zabudusia!"

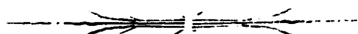
Niezadoŭha prad paŭdniom prasiła Pana, kab mianie apuściŭ, bo mušu usłuhoŭvać pry padavańniu jady dzieciam. Ale, pamima taho, niezabudusia ab Tabie, o moj Jezu! A Jezus mnie adkazaŭ: "Idzi, skažy tvajej Matcy, što ja jošč z taboj i zapytajsia, što treba rabić? Idziom razam."

Jozefa, poŭnaja padatlivaści, idzie šukać Asystentki, i vyskazvaje jej svoj kłopat. Ale zvolnieńnie z taho zaniaćcia niemahčymaje. Pierapraśaje svajho Pana za hetyja daremnyja probavańnia. "Heta praŭda, Jozefa, ale u hety sposab ty zrabiła akt pakory i pasłuchmianaści."

Paśla paŭdnia Pan Jezus zapeŭniŭ jej svaju prysutnaść. Kali stajecca Pan Jezus vidomym u hetym dniu dla Jozefy, heta robič dzieła taho, kab potym ažyvić u šmatlikich dušach vieru na vidomuju rečaisnaść svajej prysutnaści praz łasku: a kolki jašče peŭnaj i praŭdzivaj prysutnaści. Prastata viery niezatrymlivaje Jozefy na tych adroźnivańniach. Jozefa dryžyć, baicca ich zaličać dla siabie, palochajecca, što nia budzie mahčy ukryć prad akružajučymi. — "Jak heta usio skončycca, Panie?" — zapytyvajecca. "Vidziš dobra, jak mnie jošč ciažka adviarnuć smahu ad Ciabie, a zvažać na niešta inšaje. Niezadoŭha mohuć prykmiecić." "Słuchaj Jozefa, kali małoje dzicianio uzłazić na stromuju haru, ci baćka, katory jošč iz im dazvolić jamu upaści?"

"Hetyja słovy ulili mnie šmat davierlivaści, tak što mahła iznoŭ zdacca na Jahonuju volu." Pan Jezus nie pakinuŭ jaje až da viečara ani na chvilinu, končy Svaje navučańni.

(*Budzie dalej*)

„Adnak-ža Krucicca!“

Kopernik, urodžany u Toruni. Ajciec, jak vidać z familii dy miesta urodžańnia, pachodziŭ z palakoŭ, a matka, padobna, z niemkaŭ. Kali pierad II-oj suśvietnaj vajnoj była vystava u Paris, statui na vystavach mieli Palaki i Niemcy. I adny i druhija zaličali jaho da svaich. Palaki zaličali dziela taho, što familija i miejsca urodžańnia było u Polščy. Niemcy zaličali da svaich, bo, kali vučyŭsia u Padovie (Italija), byŭ zapisany giermanus, dy paślej pracavaŭ u Niamieččynie. Pisaŭ na łacinskaj movie dy giermanskaj.

Ad 1515 hodu pracavaŭ nad novaj astronamičnaj teoryjaj. Da hetaha času usie vučonyja navučali, što sonca, miesiac i planety, abaračvajucca vakoł ziamli, a ziamla niaruchomaja.

Pieršy Kopernik inakš pačaŭ davodzić. Kali vydaŭ knižku "De revolutionibus" byŭ viedamy nia tolki u Polščy, ale u Italii, Niamieččynie dy miž vučonymi i u inšych krainach. Najbolej cikavilisia astranomy. Adny zadumvalisia nad novym pahladam, a druhija žartavali dy vyśmiejvali. Najbolej raschodziłasia ab fundamentach zakładach teoryi kopernikoŭskaj tezy ab isnavańni systemy heliocentryčnaj.

Hetaje dzieła było vydanaje dla astranomaŭ i matematykaŭ. Dziela taho było vielmi ciažkoje i niezrazumiełaje dla zvyčajnych ludziej.

Znajšlisia pamiž vučonymi prychilniki, jak: Tycho de Brahe, John Kepler, Galileus, Papa Paulus III Papa Grigorius XIII. Apošni, reformujučy kalandar u 1581 hodzie, nakazaŭ, pracujučym nad kalandarom apiracca na abličeńniach z knižki "De Revolutionibus". Kali-b zajmalisia hetym pahladam tolki astranomy, to jon i prajšoŭ-by. Ale načali utykać svaje nasy takija, katoryja z astranomijaj nia mieli ničoha supolnaha.

Tak palityk i statysta— Jean Bonin, vialiki antykopernik, tak pisaŭ: "Nichto pry zdarovych zmyślach, nichto, chto maje choć małuju fizyčnuju viedu — nie padumaje, što ciažkaja i biazuładnaja ziamla, z uzhladu na svoj ciažar i masu, moža krucicca vakoł svajej vosi i vakoł sonca. Pry najmienšym dryhańni ziamli, bačyli-b jak valacca damy, fortecy, miesty i hory. Kali-b ziamla znachodziłasia u ruchu, to ani strała nie lacieła-b prosta, ani kamień, kinuty z vierchu viežy nie padaŭby prostapadła" ...

Kali takija niedavuki krytykavali, jašče nichto iz astranomaŭ nie zvaročvaŭ na ich uvahi. Ale kali religii umiašalisia, było horaj.

Lutar. "Ludzi dajuć pasłuch samazvančamu astronamu, katory starajecca daviaści, što kružycca

ziamla, a nia nieba, abo firmament, Sonca, Miesiac, Zorki. Hety šalony choča pieraviarnuć dahary nahami usiu astranomiju. Ale śv. Piśmo kaža nam: (Jozue 10, 13), što Jozue kazaŭ zatrymacca soncu, a nie ziamli".

A słavuty protestancki teoretyk, humanisty rearhanizatar školnictva u Niamieččynie, Philipp (1497-1960), tak pisaŭ 6 hadoŭ paśla śmierci Kopernika: "Vočy našyja śviedkami taho, što niabiosy abkružajuć nas raz na 24 hadziny. Ale adzin čałaviek, ci heta iz lubaści da navinkaŭ, ci to, kab pakazać svoj pahlad, dajšoŭ da vyniku, što ziamla parušajecca. Hałosić, što nie parašajecca ani Sonca, nie parušajucca niabiesnyja sfery. Niedachopam dobrasumlennaści i prystojnaści jość cvierdzić niešta takoje publična. Heta zhubny prykład. Abaviazkam nieskažanaj praŭdy, jakuju abjaviŭ Boh i baranić jaje."

A znovu-ž Kalvin u svaim "Komentatary da knižki Genezis" pračytaŭ pieršy vierš z psalmu XCII: "Pan utvierdziŭ tako-ž akruh śvietu, kab nieparušyŭsia-b: "Chto-ž aśmieliŭsia-b stavić aŭtarytet Kopernika Vyšej ad śv. Piśma?"

Rečaisna, Katalickaja Eklezija nie mahła zastacca abyjakavaj na takija arhumentacyi, jakija vysoŭvali kankurencyjnyja, tady hroznyja Papie. Praŭda, Kopernik paśviaciŭ svajo dzieła Papie Paulusu III, katory pryniaŭ z pryznańniem. Papa Gregorius XIII, reformujučy kalandar, u 1581 hodzie nakazau, pracujučym nad kalandarom, karystać z vylikaŭ, jakija znachodziacca u knižcy "De Revolutionibus". Adnak, kali dajšło da kosmologičnaj konferencyi miž protestantami dy kopernikancami, papistva u pastrachu, kab ni asudzili "Katalickuju Ekleziju" u ateizmie (bo da takoha rodu arhumentaŭ, vysuvali takož zažartyja religijancy z Reformacyi), pastanaviła vykinuć z ruk aružža dy tak sama, jak i jany uznać heliocentryzm za niešta biazbožnaje.

Ale nia treba zabyvacca, što pa abaich staronach — tak pratastantaŭ, jak i katolikaŭ, razchodziłasia ab niešta bolšaje, jak niekalki versetaŭ z biblii i abraz Usiośvietu. Voś drama chryścijanskaha žyćcia i ź im źviazana maralnaść nie davalisia pahadzić z kancepcyjaj Usiośvietu, u katoraj ziamla nia była tolki adna. Było bolej planetaŭ. U tradycyjnym šemacie navuki chryścijanskaj, kosmologija, maralnaść i teologija, splatalisia iz saboj nieraździelna. A tym samym, novaja kosmologija stvarała vialikija novyja prablemy. Jak naprykład u tym novym modelu Usiośvietu dałaby pahadzić tak padstaŭnuju koncepcyju upad čałaviectva i zbaŭleńnia, kali ziamla nia jość vyniatkavaja, ale tolki adnoj z 6-ci planetaŭ (druhich tady jašče nie znali)? Kali isnujuć jašče inšyja planety, ja-

kija nia roźniacca ad ziamli, to i jany pavinny być zasielenyja. A kali na inšych planetach tak sama žyvuć ludzi, dyk u jaki sposab jany mahli-b być naščadkami Adama i Evy: dy u jaki sposab mieli-b jany atrymać u spadčynie hrech i adzyskać zbaŭleńnie, zaŭdziačajučy achviary Zbaviciela? I dalej: što pačać ź Niebam, z Pasadaj Boha u bieskaniečnaści Usiośvietu, katoruju užo tady ahałašali niekataryja kopernikaŭcy?

Ludziam dobra vieručym, a tady ich było davoli šmat, prablemy byli ciažkija da razviazańnia. U intaresie viery, treba było zaniać niejkaje zdecydavanaje stanovišča. Katalickaja Eklezija, padachvočana praz protestanskija arhanizacyi, pastanaviła pajšci dalej, jak protestanskija arhanizacyi, i dzeły Kopernika zusim zhańbavać. U 1616 hodzie kopernikanizm i teoryja heliocentryzmu oficyjalna vyklenieny, a dzieła "De Revolutionibus" znajšłosia na indeksie —knižkami zakazanymi da čytańnia až da 1822 hodu. Choć užo u hetym časie blizu usie protestanskija sekty pryznavali teoryju heliocentryčnuju. Jašče horšaje, u 1633 hodzie vymusili na Galileušu vyračysia kopernikanizmu. Heta pryniasło škody, jak naucy, tak i pavazie Katalickaj Eklezii. Heta časta vorahi Katalickaj Eklezii vysoŭvajuć. Hety incydent byŭ nia tolki žurbotny, ale i vielmi nierazumny. U hetym časie sytuacyja pradstaŭłałasia inakš. Adnadumcy Kopernika Tychon de Brahe, Kepler i sam Galileus, a paśla Izaak Newton, dalej viali pracu. Apazycyja suproć astranomii Kopernika stałasia śmiešnaj.

Dziela taho nie biaz racyi Galileus pa svaim, vymušanym adklikańni skazaŭ: "Eppur si mouve!" (Adnak parušajecca). Užo fakt, što Ziamla kružycca i kružyć vakoł Sonca, tady uznavali usie razumniejšyja ludzi usiaho śvietu. Gienijalnaja myśl Kopernika, katory vykryŭ praŭdu, adnisła pieramohu. Nie prajšło i 100 hadoŭ paśla jahonaj śmierci, uvieś śviet jaje pryniaŭ.

Gw. Pol.

U Histaryčnym Svaim Nazovie

U polskaj presie byŭ artykuł: "O nazwach krajów". Vyskaz byŭ taki: "Kiedy inne narody nie potrzebują vyjaśnienia swej nazvy, to w wypadku Biełarusi, takie vyjaśnienie obawiąskowe. U przeszłości kraj ten i jego naród miał nazvę Litwa, a ludzi nazywali Litwinami. Žmudzini nazyvali hudzinami, łotysze nazywali ich krywiczami, moskale Litvinami. Kiedy Rzeczpospolita została podzielona,to moskale

dla części Litvy dali imie Białoruś, a drugiej części Mała Ruś. A właściwi Litwini zaczeli pod tą nazwą organizować. Potem zrobiła powstanie. Wtedy Moskwa i tą nazwę skasowała. Dała nazwę Zapadnij Kraj i podzieliła na huberni."

Usim historykam viedama, što nazoŭ "Biełaruś" maskoŭskaha pachodžańnia. Maskva, čaść słavianaŭ, padbitych praz tataraŭ, nazyvała čornymi, a nie padbitych — "Biełymi Rusami" i "Čornymi Rusami." Ciapier taksama nazyvajuć siabie, katoryja nie pryznajuć kamunizmu, Ruskimi biełymi, a pryznajučych kamunizm Ruskimi čyrvonymi. (Dap. red.) Hety nazoŭ, u šmatlikich časopisach, nas zaličaje da Ruskich, značyć da maskvičoŭ. Choć hety nazoŭ pryščepleny u XIX i pačatku XX stahodzia, na žal, davoli raspaŭsiudziŭsia. Źmianić jaho ciapier niemahčyma. Usiožtaki nie zaškodzić prypaminać, a pry dačakańni volnaj Baćkaŭščyny, viarnuć daŭniejšy nazoŭ.

U hazecie "Novaje Ruskaje Słova" z 23 studzienia 1971 hodu, u artykule "Jubilej sielskaha Baciuški" padajuć, što na jubileju u 1907 hodzie pamiž maskalami byli i biełarusy, katorych maskali nazyvali Litoŭcami, a pra nazoŭ "Biełaruś —biełarusy", navat nia čuli. U polskaj hazecie "Novy Śviat" z 4-ha žniŭnia 1971 hodu, u artykule "Litva i Biełaruś" polski piśmieńnik Jozef Łobadowski, padaje šmat histaryčnych dokazaŭ, što Litva - Litoŭcy heta słavianskaja dziaržava, i u joj była mova słavianskaja, a nie žmudzkaja. Prafesar histaryčnych navuk u BSSR L.Abecadarski, u svajej brašury "U śviatle nieabvieržnych faktaŭ", piša: "Našyja vialikija knizi tytułavalisia: "Z Božaj łaski Vialiki Kniaź Litoŭski, žamojcki i ziemlaŭ Rusi Haspadar i Spadkajemca." žamojcy (Ugrofiny) sami pryznajuć, što Litva — Lićviny heta słavianie. Českі slavisty Šafaryk davodziŭ u siaredzinie 19 stahodździa, nie biaz asnovaŭ, što nazoŭ Litva vyvodzicca ad našaha słavianskaha pliemia Lučičaŭ. Heta davodzili jašče u 16 - 17 stahodździach takija historyki: Lucas David, Hardknock i Preastorius. Pieršaju stalicaju Litvy byŭ Navahradak, dzie i ciapier jość ślady zamku i dzie da sińnia, jak i daŭniej, na sotni kilametraŭ toj samy naš narod. U časy žorstkaha Muraŭjoŭskaha prašledu paŭstancaŭ 1863 hodu, zachodni śviet aburaŭsia na taki prašled; heta dało Puškinu pisać: "Čto vozmutiło vas, narodnyje Vitii, Vołnienie Litvy? Ostavcie, eto spor słovian mieždu soboju". Hetym Puškin udavadniaje, što Litoŭcy słavianie. Ciapier na emigracyi dr. J. Stankievič, spatkaŭsia z žycharami Čarnihaŭščyny i zahavaryŭ da ich. Čarnihaŭcy skazali: "Vy Litoviec, bo havorycie movaju, jakoju i

my Litoŭcy hutarym."

Paśla padziełu Rečypaspalitaj mnoha pahoršała dla sialanaŭ. Heta pabor rekrutaŭ da vojska na 25 hadoŭ. Pry Rečypaspalitaj, słužba u vojsku naležała tolki da panoŭ - šlachty, a sielanin tolki, kali sam chacieŭ, to moh iści. Značyć pa svajej achvocie i kali pajšoŭ, to adrazu aŭtamatyčna z usieju siamjoju atrymoŭvaŭ šlachectva i mieŭ prava vybirać karala. Na heta adnak išli, pieravažna, katoryja nie pahadžalisia iz svaim panam. Iz takich paŭstavali, tak zvanyja zaścienki. Takija šlachcicy žyli tak jak i sialanie. Ad času, kali naš kraj pad rasiejskuju uładu padpaŭ, každy sialanin: baćka, syn, brat, ziać u kažnuju chvilinu moh być adarvany ad siamiejki, dziaciej, radni dy iści na 25 hadoŭ vajavać. Zabivać druhich volnych ludziej, jak kaŭkascaŭ, katoryja 40 hadoŭ baranilisia. Pryłučali volnyja narody pad maskoŭskuju niavolu. Pry hetym vučyli piajać takija pieśni: "Poślednij nyniešnij dzienioček gulaju s vami ja, druźja, a zavtra rano, čuć śvietoček, zapłačet vsia moja siemja. Zapłačut braty maje i siostry, zapłačut — mat' i otiec rodnoj; zapłačet darahaja, z katoraj try hoda ja hulał i k viencu vieści sobirałsia, lubić da hrobu sobirałsia."

Paśla Lublinskaje Vunii ŭ 1569 hodzie, Vialikaje Kniastva Litoŭskaje i Karaleŭstva Polskaje, mieli adzin supolny nazoŭ "Reczpaspalitaja".

Uspomnieny prafesar L. Abecadarski piša: "Pierad nami inventar majontku Luśniava za 1646 hod, majontak mahnata Sapiehi, sielanskaja siamja (haspadarka), jakaja karystałasia vałokaj ziamli, pavinna była pracavać na pana 8 dzion na tydzień i davać panu bočku žyta (285 kl.) i bočku aŭsa (202 kl.). Z hetaha vidać, što sialanie arandavali ziamlu. Vidać, što prafesar pierasaliŭ, bo u tydni tolki 7 dzion. Druhi raz šmat nie dasaliŭ. Vałoki byli nia roŭnyja. Kali ziamla była dobraja na uražaj, to stanaviła 16 dziesiacinaŭ; siaredniaja —24 dziesiaciny; najhoršaja — 32 dziesiaciny. Z hetaha vychodzić, što za dobruju ziamlu vałoki sialanie davali krychu bolej jak 19 kl., a za błahuju 9 kilahramaŭ. Heta chiba nie tak mnoha. Tak što nielha pisać, što sialanie byli u vialikaj biadzie pad čas Reczypaspalitaj.

Piśmieńniki, katoryja ahladali dakumenty jak u Reczypaspalitaj było padčas panščyny — pryhonu, padajuć nastupnaje: Isnujučaje prava pradbačyła na tydzień pracy — panščyny 2 rabočyja dni pa 14 hadzinaŭ dla kažnaje siamiejki. Bolš patrabavać pany nia mieli prava. Heta mnoha lahčej u paraŭnańni z pryhonam u centralnych hubernach. Paśla dałučeńnia Rečypaspalitaj da Maskoŭščyny, takoje Litoŭ-

skaje prava niekatory čas dalej isnavała. ,Heta pajaśniajecca tym što urad rasiejski nie dazvalaŭ łamać zvyčajnaha prava Litoŭskaha. Nie tamu adnak, što heta było dla sialanaŭ dobraje. Pieciarburh saŭsim nie kłapaciŭsia pra sialan, ale pabojvaŭsia sialanskich zaviaruchaŭ i chacieŭ pakazać svaju upravu nad dvarami — panami.

Paśla — pastupova pačali zavodzić ciažejšy pryhon, jaki byŭ u centralnych huberniach. U Litvie sialanie mieli nieahraničanaje prava pierachodzić ad adnaho pana da druhoha. U maskaloŭ takoha prava nia było. Z časam pastanoŭlena było, što možna było našym sialanam źmianaić svaich panoŭ na Jurja. Ale Kaciaryna zabaraniła takža i na Jurja źmianiać panoŭ. Paŭstali pieśni i pahavorki: "Voś tabie, kabietka, i Jurjaŭ dzień". Starejšyja našyja žančyny pavinny pomnić Jurjaŭskija Pieśni.

U svajej, uspomnianaj brašury, prafesar L. Abecadarski, śpiarša praŭdziva padaje, što Litoŭskija (Biełaruskija) specyjalistyja zrabili vialiki układ u kulturnaje padniaćcie Rasiejskaha haspadarstva. Nat' Lenin pisaŭ: "Zachodnije huhubernii łutše materjalno i kulturno stojat, čem centralnyje hubernii". Pad kaniec svajej pisaniny prafesar L. Abecadarski piša: "Litoŭcy (Biełarusy) ad maskaloŭ takže mnohamu naučalisia".

Najbolš kamičnaje toje Pisańnie L. Abecadarskaha: "U Rasiei byŭ relihijny praśled, asłableny nacyjanalny pryhniot i padniesena kulturnaje žyćcio". A dzie dzielisia vunijaty? A dzie padzieŭsia Vilenski Universytet? Ab hetym, mahčyma, staršy brat nie razrašyŭ pisać.

J. Jazepčyk

Prosty vysnaŭ. U Vialikim Kniastvie Litoŭskim uradavaj movaj była prostaja — słavianskaja, a nie žmudzkaja. Pieršaja stalica była Navhradak. Paśla Kreva, Miedniki, Vilna. Na stolki kilometraŭ ad papiarednich stalicaŭ, nichto nia čuŭ žmudzkaje movy. Pierad 2-j suśvietnaj vajnoj u Vilni na 150,000 *było* 3,000 *letuvisaŭ z ugrofinskaj movaj. Ciapier na* 300,000 *naličajuć* 10,000. *Dzie ich niama, abo u mienšaści —nia ich.*

VATICAN

Słavuty katalicki teolog Rev. Gino Conceti zajaviŭ u časopisie vatykanskim "Lossertore Domenica", što nikoli žančyny nia buduć paśviečanyja na śviataroŭ, bo śviatarskaje stanovišča ad časoŭ apostalskich zaŭsiody naležala da mužčynaŭ.

ŠVIATA 25 SAKAVIKA U CHICAGO

Jošć u Chicago try arhanizacyi Lićvinoŭ (Biełarusaŭ): Biełaruskaja Nacyjanalnaja Rada, Zhurtavańnie Biełarusaŭ Štatu Illinois i Sajuz Biełaruska - Amerykanskaje Moładzi. Adnak usie nacyjanalnyja narodnyja śviaty ładziać nie razam. Biełaruskaja Nacyjanalnaja Rada ładzić u adnym miescy, pry svajej śviatyni pravasłaŭnaj. Zhurtavańnie Biełarusaŭ i Sajuz Moładzi ładzić u druhim. Adny da druhich na śviatkavańni nia prychodzili. Z 1971 hodu heta častkava źmianiłasia. Pačali na śviatkavańni 25 Sakavika źjaŭlajucca adny da druhich. Mo Boh daść z časam razam u adnym pamieškańni budziem śviatkavać.

U hetym hodzie 1972, Zhurtavańnie Biełarusaŭ Štatu Illinois, ładziła śviatkavańnie 25 Sakavika, 19 sakavika. Ab hetym užo było padana u presie. Zatrymajemsia nad tym druhim śviatkavańniem, 26 sakavika. Uračystyja śviatkavańni raspačynalisia Božaju Służbaju. 26 sakavika Liturhičnaje nabaženstva adsłužyŭ ajciec Miranovič. Pierad raspačaćciem nabaženstva, ahałasiŭ, što budzie malić Usiavyšniaha Boha ab paŭstańni Volnaj i Niezaležnaj našaje Baćkaŭščyny, paniavolenaj ciapier maskoŭskimi kamunistymi. Paśla Bohasłuženńnia, u pamieškańni carkvy, staršynia Rady sp. Minkievič, ahałasiŭ raspačaćcie akademii minutnym maŭčańniem. Usie paŭstali i myślenaj malitvaj ušanavali pamiać tych, katoryja addali žyććio u zmahańni za Baćkaŭščynu. Nastupna chor prapiajaŭ Amerykanski i naš Himny, adčytanyja byli pryvitańni. Na trybunu uzyjšoŭ Prafesar Astroŭski i pračytaŭ referat, pryśviečany Aktu 25 Sakavika 1918 h.

Prypomniŭ, što Akt 25 Sakavika, byŭ ahałošany delehatami usich ziamiel našaje Baćkaŭščyny. Dakład prafesara Astroŭskaha usie uvažna słuchali, bo byŭ cikavy. Prafesar, asnoŭvajučysia na faktach histaryčnych, što Našaja Baćkaŭščyna, pad nazovam Litva, isnavała volnaj až da paniavoleńnia Maskvoj, zapeŭniŭ, što prydzie čas vyzvaleńnia spad maskoŭskaj akupacyi.

Paśla referatu, chor pad kiravieсtvam doktara Minkieviča, piajaŭ pryhoža biełaruskija pieśni u pieramiešku z deklamacyjami biełaruskich vieršaŭ praz vučniaŭ biełaruskaj subotniaj škoły dy dvoch staršych. Usie charystyja dobra pieli, bo mieli charošyja hałasy. Adnak treba padkreślić, što vydzielaŭsia hołas saprano. Silny i pryjemny dla słucha. Kažnaje słova pieśni było vyraznaje. Nie tak,jak zdara-

jecca, što tolki pašla pračytańnia prahramy, daviedaješsia, jakaja pieśnia była prapiejana. Škada, što takija našyja charystyja nie piajuć na mižnacyjanalnych štohodnich vystavach u Chicago.

Pierad dakładam prafesara Astroŭskaha, byli pračytanyja praklamacyi hubernatara i majora miesta Chicago, ab našym śviatkavańni 54-ch uhodkaŭ Volnaj i Niezaležnaj Baćkaŭščyny.

Pad kaniec uračystaści, siabra rady zaklikaŭ pasyłać hrašavuju dapamohu na vydańnie knižki, paezii, viedamaj našaj paetki Natalji Arsieńnievaj. Padaŭ adrys, na jaki pasyłać takuju dapamohu. Śpievam amerykanskaha i našaha himnaŭ zakončana uračystaść.

J. Charnecki

ZNOJDZIENYJA DA HETAHA ČASU DAKUMENTY AB STANISŁAVIE MONIUŠCY

U Uradavym Archivie Mienskaha B.S.S.R. znajšli: "Śpieŭnik domovy", knižki i noty na słovy A. Odynca, paety. 3 Lipienia 1842 hodu "Śpieŭńik" byŭ vierniany kampazytaru, dziela vypraŭnieńnia. 5-ha žniŭnia byŭ nanova vysłany da cenzury. Było dazvolena drukavać. Knižki z 7-ha Studzienia 1841 dy 1 Śniežnia 1843 hodzie jany byli prysłanyja da cenzury. 19 Červienia 1842 hodu byli prysłanyje noty Stanisłava Moniuszki na słovy poety A. Odynca, jakija byli praz cenzuru zaaprabavanyja.

"Wielka Orkiestra Symfoniczna POLSKIEGO Radyja i TV w Katowicach", pryhataŭlaje da stereofaničnaha nahrańnia na kružałcy opery "Halka" Stanisława Moniuszki. Dyrygientam budzie Jerzy Semkow. Solistymi, nastupnyja: Stefania Wojtovicz, Barbara Nieman, Andrzej Hiolski, Bernard Ładysz i Andrzej Saciuk.

VATICAN

Specyjalnaja Kamisyja Śviatavoj Rady Eklezijaŭ, u skład kataraj uvachodziać pradstaŭniki usich chryścijanskich vieravańniaŭ, u niezadoŭhim časie maje vyznačyć supolnuju datu u abchodzie Vialikadniavaha śviata. Parazumleńnie, jak danosiać z Vatykanu, užo blizka kanca. Mahčyma, što abychody hetaha hodu u roznych datach u rožnych chryścijanaŭ, byli apošnimi.

Papa Paulus VI-ty, pramaŭlajučy da 200,000 viernikaŭ pry placu šv. Piotra, z nahody Vialikadniovych śviataŭ, iz specyjalnym zvarotam źviarnuŭsia da "Eklezijaŭ

Maŭčańnia", katoryja u rožnych krainach pryhniečany. Padkreśliŭ, što ab ich niezabyŭsia. "Eklezii Maŭčańnia" mohuć być peŭnyja, što Papa daryć ich miłaściaj, salidaryzujecca ź imi u viery. Paulus VI uspomniŭ takož ab krainach, dzie jość vajna, hvałt i nienaviść, žadajučy, kab da ich dajšoŭ supakoj. Tych krainaŭ nie nazvaŭ. Ale vierniki zrazumieli, što adnosicca da S.S.S.R. Vietnamu, Paŭnočnaj Irlandyi.

U hadoch 1969 - 1971 lik katalikoŭ na usim śviecie padniośsia na 7 miljonaŭ i naličaje ciapier 533, 604,110. Ale lik śviataroŭ źmienšyŭsia na 4,228. Ciapier Katalickaja Eklezija maje trysta sorak siem tysiač čatyrysta vosiemdziesiat adnaho (347,481). Na adnaho śviatara prypadaje 1,535 katalikoŭ. U 1970 hodzie vyśviačana 3,500. Tady kali u 1969 hodzie było vyśviačanych 4,032. Šmat duchoŭnych seminaryjaŭ treba było pazamykać.

MANILA (Filipiny)

U hornych piačorach, na vyšyni 4,000 stopaŭ, 600 milaŭ na poŭdzień ad Manili, žyvie pieršabytnaje plemia tubylčych nieznanych da sioniašnich časoŭ. Vykryli tolki nie daŭna i tolki 24 asoby. Metaj daśledvańnia, vyleciela 47 asobavaja navukovaja ekspedycyja, u skład katoraj uvachodziŭ Charles A. Lindbergh, słavuty lotčyk. Vyprava mieła svoj helikopter. Paśla razłožańnia abozu, što ich helikopter papsuŭsia, končyŭsia pažyŭ. Prasili pomačy u amerykanskaj lotničaj bazie. Vysłany vialiki helikopter, katory vyratavaŭ ekspedycyju. Pamima pobytu navukoŭcy prydbali sabie davier tubyličych ludziej. Uvažali ich za bahoŭ i prasili, kab jašče viarnulisia da ich.

Washington, D.C. — Kamu najbolej pamahajuć leki? 3 bolšyja firmy, a pry ich 10 mienšych, na aśpirynie zarablajuć 330 miljonaŭ dolaraŭ. Tolki na samuju reklamu vydajuć 80 miljonaŭ. Vidać kamu vielmi pamocnaja.

16 Lipienia 1972 h.

u BIelarusKIm adpacynkavym centry BIELAIR-MIENSK

BUDZIE ADSŁUŽANA

Katalickaja Bahasłužba

PAČATAK a hadz. 11-aj ranicy.

a. Francis Cerniawski.

K. ČABATAR

PA DAROZIE NA ZACHAD

U 1944-m hodzie była vydana BCR pozva padpisanaja prazydentam B.N.R. Radasłavam Astroŭskim. Pozva u B.K.A., padupaŭ i moj hadavik. Paklikany byŭ i ja. Viarnuŭšysia z Łuninca u Navahrudak. Pryličyli mianie u addzieł, kala vubudynku, byŭšym klaštaram Uršubudynku, buŭšym klaštaram Uršulanak. Siostram jakimś-ci cudam udałosia u 1940-m hodzie vyjechać u Polšč. Pryhožy budynak, vielmi nadavaŭsia na vajskovyja kašary. Stajaŭ jon nasuprać staraviečnaha kaścioła "Fara". U vadnej iz nišaŭ jaho, było umuravanaja pamiatkavaja tablica z nadpisam: "U hetym kaściole braŭ šlub Vialika-Litoŭski karol Jahajła z karalevaj Polskaj Jadvihaj".

Kamandziram našaha addziełu, byŭ prysłany ź Miensku, z achvicerskaj škoły, achvicer Koršun, ź jakim ja chutka zsiabravaŭsia i u dalejšym pryšłosia razam karatać šlachi - darožki na zachad. Adnojčy pajechali my ź im, zachapiŭšy jašče niekalki stralcoŭ, u Baranavičy pa jeminu dla roty. Pryjechaŭšy na centralnuju stancyju, Koršun z stralcami uzialisia za vyhruzku z paštovaha vahona skrynak, u jakija miełasia być paśla załadavanaja jemina. Tym časam nadyšoŭ ciahnik iz supraćlehłaha boku. Z pieršahavahonu vysiali dźvie pryhožańkija zhrabnyja dziaŭčatki, u S.B.M. formie. Pastavili svaje maleńkija valizački na peronie i pačali pryčesyvać rastrepanyja jazdoj vałasy, trymajučy adna druhoj maleńkaje lusteračka. Jak-by mianie chto šturchnuŭ u pliečy i šapnuŭ u vucha: "Padyjdzi paznajomsia!" I ja, jak toj chrabry sałdat Švejk, čotka pakročyŭ u ichnim napramku. Možna-b zaciemić što ni ja kiravaŭ nahami, a nohi mnoju. Padyšoŭšy na krokaŭ dva ad ich (jany nadalej byli zaniatyja svaim tualetam, dy štości hutaryli), coknuŭšy abscasami čaravikaŭ, skazaŭ: "Žyvie Biełaruś!" Nieznajomyja, jak-by źleklisia ničakanaha hołasu, zdryhnuli i abiarnuŭšysia u moj bok, razam adkazali: "Žyvie!" Było miła, skazaŭ, paznakomicca z takimi vasilkami! — Znajomciesia, skazała bližejšaja mianie, u siniaj beretcy uśmichajučysia, i pakazała dva radki malieńkich bieleńkich, jak redźka zubkoŭ, zaćviŭšy čyrvonym makam. Pryčym nosik zadziorsia krychu u haru. — "Mianie možacie nazyvać Alesia. A heta siabroŭka, kinuŭšy u toj bok hałavoj, Juzia. My tutejšyja." "U takim vypadku, adkazaŭ ja, mianie možacie zvać Kościk. My pryjechali z Navahrudka pa jeminu dla roty." "My tolki što,

adkazała Alesia, viarnulisia z Miensku. Byli na sanitarnych kursach siaścior. Jašče nia viedajem kudy nas prydzielać." Było vielmi pažadana, kab hetyja ziaziulki zalacieli u naš hajok. "Sieli, pierabiła Alesia, na hetu biarozku." Pry čym jaje tvar iznoŭ rasćviŭ čyrvonym makam. "A vašym hajku, zahavaryła Juzefa, šmat pryhožych dreŭcaŭ?" "Viedama, jak u liesie, jość roznaje. My užo, Juzieńka, doŭha zakukavalisia, nieznajučy tutejšaha paralla, kab nia pryšłosia kukavać, usiu noč u pačakalni. Kali rukoj padać čakaje ciopły i miahki łožak. Pojdziem, daražeńkaja, damoŭ." Biaručy valizku Alesia, źnizu hlanuła na mianie. "Zachodźcie. Ja na Marynskaj trynaccać." Čartoŭski numar, milhnuła u majej hałavie. Dziaŭčynki uziali valiżki i chutka pajšli na pierachod. Ja staŭ, jak ukopany, ašałomlieny takim ni spadzievanym pryjemnym spatkańniem. Alesia niekalki razoŭ ahlanułasia i pamachała mnie rukoj. Ja z svajej čarhi pamachaŭ i niaruchaŭsia ź miejsca až pakul jany ni schavalisia za pavarotam vulicy. Kali źnikli mnie z vačej dziaŭčatki, ja pavolna pajšoŭ da svajho ciahnika, pry katorym astalisia Koršun iz stralcami. Tam užo nikoha nia było. Skrynki stajali vodle mahazynu. Pamiarkavaŭšy što Koršun pajšoŭ z stralcami u tak zvany "Sałdaten hauz". Takija byli pabudavanyja kažnaj razjeznaj stancyi, z doščak baraki. U ich varyłasia biez pierapyvu ježa, i pierajiezžyja žaŭniery mahli zaŭsiody dastać ciopłuju stravu. Pakročyŭ i ja. Uvajšoŭšy u siaredzinu, dzie ad tabačnaha dymu visieli stollaj siniaj vobłaki. Stuk łyžkaŭ ab manierki i huł, jak u vulli. Pryježdžyja žaŭniery viačerali. Usie stolki akazalisia zaniatymi. Ja prykmieciŭ volnaje miejsca tolki za stolikam pry jakim siadzieŭ naduŭšysia, jak indyk, z paŭłysaj hałavoj sivych vałasoŭ i taŭstym nosam, z biełу-čyrvona-biełymi ściažkami na kaŭniary. Chtości iz našych staršych. Pa zapylanych pahonach, ja nie razpaznaŭ staršynstva. Dy i sapraŭdy ja jašče dobra nia viedaŭ našych staršych čynoŭ. Pa znakach razrožnić nia viedaŭ. Ja padyjšoŭ, źlahka pakłaniŭsia i skazaŭ: "Dazvolcie!" Staršynia, tak pakul što budziem jaho zvać, pieražoŭvaŭ husťuju jadu. Jon štości burknuŭ u adkaz. Rot jahony byŭ napchany makaronami. Zatym ja nia moh razabrać što jon skazaŭ. Mnie pačułasia, što jon skazaŭ: "Kali łaska." Ja sieŭ. "Staršynia" dajeŭ makarony, vycier zialonaj chustačkaj huby; doŭha hladzieŭ na mianie kruhłymi jastrabinymi bliskučymi vačyma, paślej jon spytaŭ: "Što heta na vas za vopratka, junak? Što za forma?" "Takuju vydali, spadar kaman..." i ja zaciaŭsia. "Chto vydaŭ?" Dziorzka

huknuŭ staršynia. "Samaachova, spadar staršynia." "Jezus, Maryja!" Prahrymieŭ staršynia. (Jon byŭ katalik). "Ja maju honar zastacca pry staŭcy hałaŭnakamandujuščaha, nu ničoha padobnaha nie padazravaŭ, anarchija u biełaruskaj armii! Anarchija i razvał! Poŭny razvał! Dyk vy-ža małady čałaviek pieršy - lepšy Vańka, jak čornuju varonu prystrelić na śniezie." Prychodzicca zrabić zacieınku. Čamu tak skazaŭ? Heta datyčyła amundziroŭki. Nie majučy pad dastatkam, tolki što stvoranaja armija, arhanizacyja samapomačy, źbirała pa siołach achviary, sialanskaje pałatno, i ź jaho šyli, na skoruju ruku, piłotki, mundziry i portki. Amundziroŭka hena, kab była ciopłaja i pasavała da zimnaha pajzažu. Ale nia na leta. Ale, jak kažucca, toplańnik i za brytvu chapajecca. Jon ustaŭ i, furkajučy roŭnaj, cichaj pachodkaj, jak u nas kazali: "Navat jajko z hałavy niezvaliłasia-b, vyjšaŭ z pamieškańnia. Adrazu pabieh da mianie, śmiajučysia, Koršun. "Nu i padviazło tabie," skazaŭ jon. "Ty znaješ chto heta byŭ?" "Nie znaju." "Heta-ž pałkoŭnik K... Znajchodzicca pry hałoŭnakamandujučym Jenerale Jazavitavie, jahonaja pravaja ruka. Radžu tabie bolej jamu nie pakazvacca na vočy. Druhi raz tak lohka moža nie abyścisia." Nu usio-ž taki udałosia ź im spatkacca, ale zusim u inšych abstavinach. U chutkim času adkamandziravali mianie z Koršunam u Baranavičy, u štab. Mianie jak suviaznym pry štabie, a Koršuna piscom. Užo tydzień jak čułasia kananada u kirunku Mienska asabliva čutka heta adbyvałasia pa načach, padmacovana pažarami.

Artystyčnaja hrupa ź Mienska, pryjechaŭšy na hastroli u Baranavičy. Staviła "Pan Ministar". Kruhom havaryłasia, jak i havorycca u takija časy. Mianoŭna: Ci Niemcy paŭstrymajuć šaranču z uschodu ci nie? Ci prydziecca adychodzić na zachad? Bo, pad apiekaj bratoŭ, nichto astavacca nie chacieŭ. Adnojčy, u kalidory štabu, akliknuła mianie siastra Alesia. "Kościk! Dobra što ciabie napadkała. Udałosia mniedastać bilet na siańnia. Varta pabačyć. Ja była učora. Nadzvyčaj cudoŭna hraje 'Smaha Ministra'. "

(*Dalej budzie*)

Vydaviec-Redaktar (Publisher-Editor): Rev. Francis Cherniaŭski
Address: 164 Broadway, Fort Edward, N.Y., U.S.A., 12828
Telephone: RH 7-5117

Padpiska na hod — $ 1.00. Cana adnaho exemplara 20 centaŭ.